

SPACER HISTORYCZNO – PRZYRODNICZY PO PARKACH BROCHOWA I BIEŃKOWIC

WROCLAW - 20.05.2018



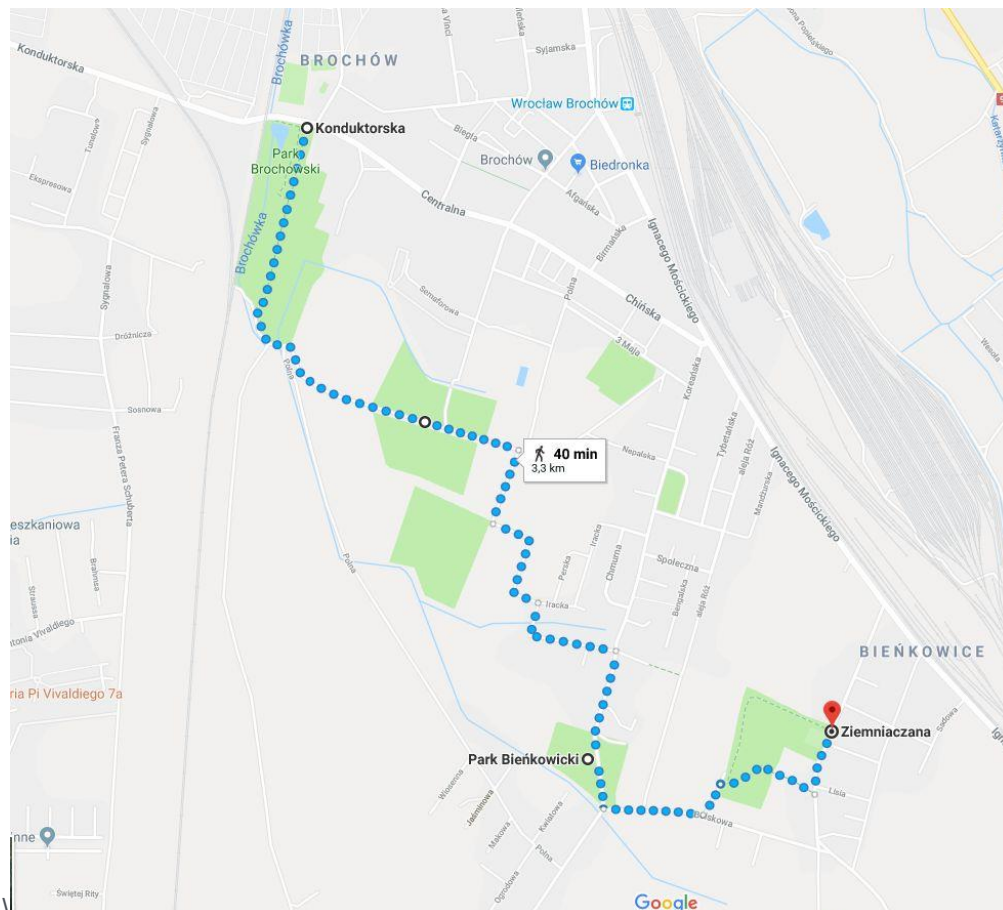
II. 1 – Wyspa z boskietem w Parku Brochowskim we Wrocławiu – fot. D. Krop - Andrzejczuk

Tematyka spaceru:

- Rys historyczny omawianych parków.
- Czym są parki zabytkowe, jak ulegały przekształceniom na przestrzeni dziejów.
- Elementy kompozycyjne w przestrzeni parkowej. Rola drzew i krzewów w kształtowaniu przestrzeni parkowej. Omówienie wybranych form zieleni kształtujących krajobraz w omawianych parkach.
- Przywracanie świetności zabytkowym założeniom parkowym poprzez proces rewaloryzacji. Dowiemy się jak taki proces wygląda na przykładzie Parku Brochowskiego.
- Walory przyrodnicze parków – dlaczego bywają one konfliktowe w zabytkowych założeniach parkowych, ogrodowych?

Trasa spaceru:

Park Brochowski > Park Bieńkowicki przy ul. Koreańskiej > Park w Bieńkowicach przy ul. Ziemniaczanej



Il. 1 – Mapa z trasą spaceru – źródło: google Maps (<https://www.google.com/maps>)

PARK BROCHOWSKI

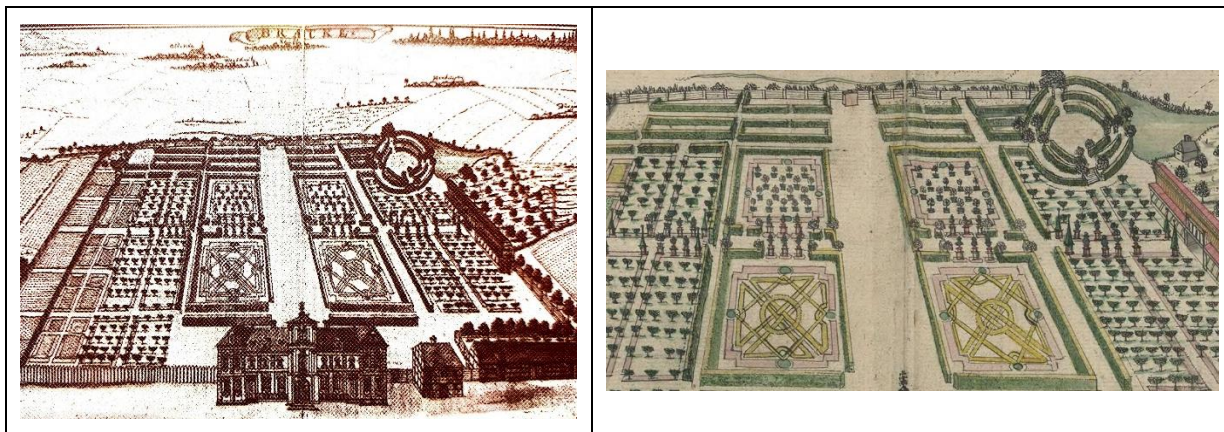
- Najstarszy zabytkowy park Wrocławia, wpisany do rejestru zabytków w 1951 r. (kiedy Brochów przyłączono do miasta), z ciekawym, rozbudowanym układem wodnym.
- Powierzchnia obecnego parku to ok. 7,5 ha.
- Wejście do parku – obecnie funkcjonujące, główne wejście do parku, znajduje się od strony płn. czyli od ul. Centralnej (nie jest to historyczne wejście), boczne wejście zlokalizowane jest od strony dawnego folwarku, przez furtę we współczesnym murze.

Rys historyczny:

- Park powstał jako w XVII w. jako barokowy park w stylu francuskim. Jako typowe założenie pałacowo – ogrodowe dla okresu rozwiniętego baroku na Śląsku charakteryzowała się regularną kwaterową kompozycją, urozmaicony był rzezbami ogrodowymi, kamiennymi posągami, przyszyżonymi

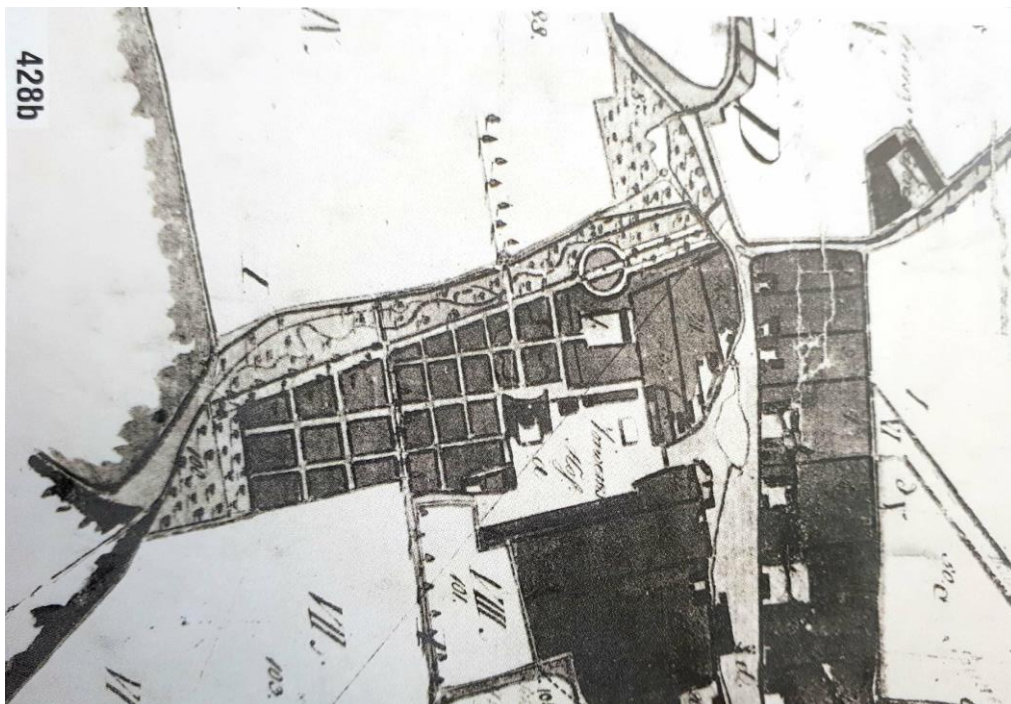
kobiercami bukszpanowymi, regularnymi kwaterami, alejami obsadzonymi ozdobnymi drzewami, a także z egzotycznymi akcentami (w letnie dni wystawiane były donice z drzewkami pomarańczowymi, a w specjalnie zbudowanym "domku ananasowym" dojrzewały ananasy).

- Układ pałacu wraz z parkiem znany jest dzięki rysunkom śląskiego rysownika F.B. Wernera z 1744 r.
- Na rysunkach widzimy oś główną założenia ze wschodu na zachód, z północy na południe przebiega oś poprzeczna w formie drogi, którą w końcu XVIII obsadzono lipami.



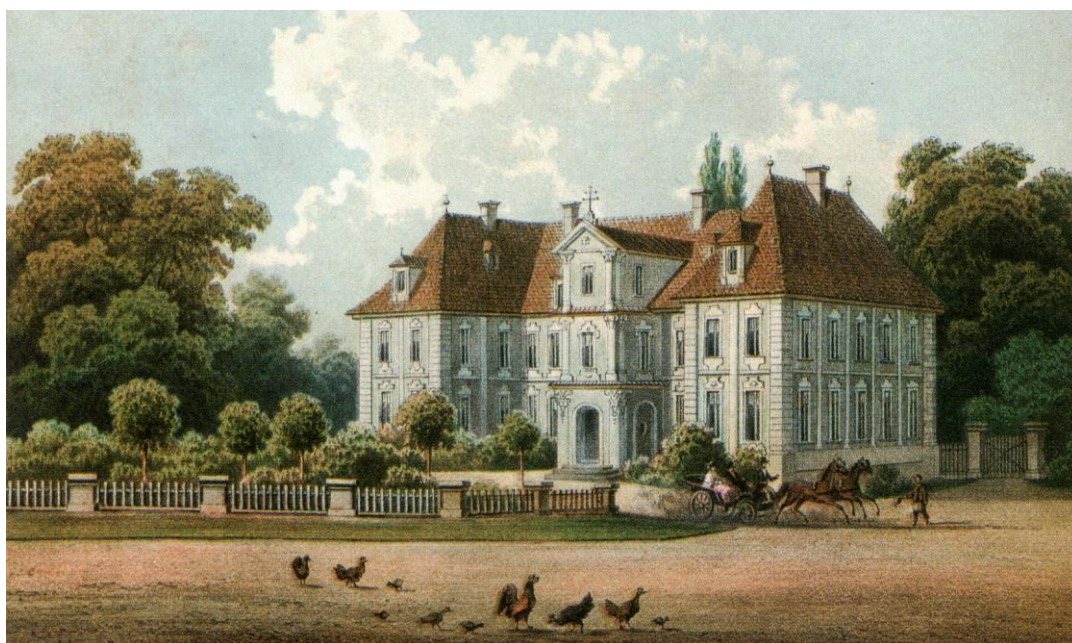
II. 2 i 3 – Założenie pałacowo ogrodowe w Brochowie. Rycina F.B. Wernera z 1744 r. (sepia i fragment w kolorze)

- W XIX w. ogród uległ rekompozycji, zgodnie z ówczesną modą, a także wskutek budowy linii kolejowej w Brochowie – park zmienił swój kształt został on przedłużony w kierunku południowym, zlikwidowano styl francuski na rzecz angielskiego (park krajobrazowy). W tym okresie wprowadzono swobodne kompozycje roślinne z dużymi drzewami parkowymi – pojedynczo rosnące lub w grupach (buki, dęby, lipy) i łagodnie uformowane, na planie łuków, ścieżki, została zmieniona forma pierwotnego stawu w staw ozdobny.



II. 4 - Park Brochowski - fragment planu Brochowa, kopia z ok. 1826 r., na podstawie planu z 1826 r.

- Z końcem XIX w. park wzbogacono o drzewa iglaste: świerki pospolite (*Picea abies*), sosnę czarną (*Picea nigra*), sosnę wejmutkę (*Pinus strobus*), daglezję zieloną (*Pseudotsuga menziesii*).
- Od 1834 r. do drugiej wojny światowej pałac był w rękach rodziny Walterów.



II. 5 - Pałac w dawnej wsi Brochów - widok os strony dziedzińca, litografia barwna Th. Hartmanna [Die landlichen Wohnsitze..., Bd. VII, Berlin 1864-65, BU]



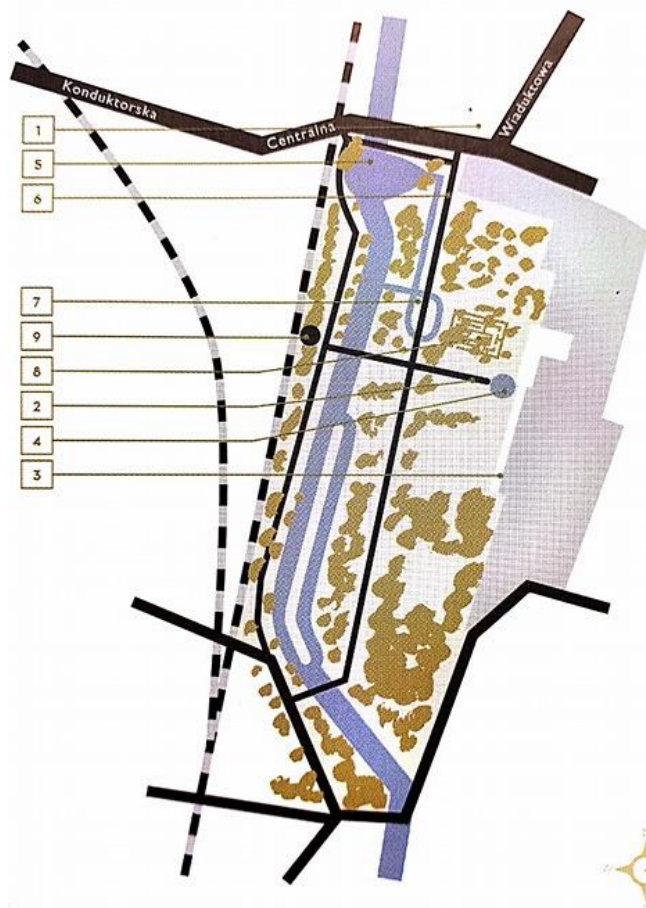
II. 6 - Pałac w dawnej wsi Brochów – widok od strony parku – fotografia z pocz. XX e. [R. Weber, *Schlesische Schlosser*, Bd. 3, Dresden 1913].

- W latach 70. XX w. rozebrano zniszczony pałac, a park, z częściowo zachowanym układem alej i zaniedbanym drzewostanem, pełnił rolę parku osiedlowego.

Współczesny kształt parku

- Z dawnego założenia, pomimo wielu przekształceń, nadal widoczna jest:
 - oś poprzeczna regularnego założenia - aleja lipowa stanowi dawną poprzeczną oś ogrodu. W alei lipowej możemy dostrzec egzemplarze lipy Maximowicza (*Tilia maximowicziana*), które osiągnęło wiek ok 200 lat;
 - oś główna z ozdobną sadzawką
 - staw na planie zbliżonym do trójkąta
 - pozostałość dawnego labiryntu (widocznego na rycinie Wernera) na wyspie otoczonej wodą z wejściem podkreślonym bramą z drzew (dęby)
 - pozostałość po boskietach (grupy dębów na polanie widokowej na przedłużeniu istniejącego ogrodu kwaterowego)
 - płytki rów typu aha – zlokalizowany po wschodniej granicy parku – naturalnie łączący park z otaczającym krajobrazem.
- W 1994 r. park został poddany rewaloryzacji (wg projektu L. Chudzyńskiego). Na tym etapie scalono grunty sąsiednie, historycznie związane z parkiem, zlikwidowano zakłady przemysłowe, sąsiadujące wówczas z obiektem, odbudowano układ wodny (oczyszczono staw, rowy, przebudowano mostki), odtworzono aleję lipową (częściowo zachowaną), odbudowano nawierzchnie. W miejscu dawnego pałacu zbudowano mur z tarasem widokowy, odbudowano sadzawkę, kamienny mostek na zakończeniu głównej osi. Zachowano polany widokowe, drzewa sędziwe, dosadzono ubytki w drzewostanie jako przywrócenie kompozycji grup drzew, dosadzono skupiny krzewów.

- Obecnie szata roślinna jest stale wzbogacana przez nowe nasadzenia drzew i krzewów (niekoniecznie historyczne rodzaje i gatunki).
- Na terenie dawnych ogrodów użytkowych powstał nowy labirynt, który stanowi atrakcję parku
- W parku wykonano plac zabaw – jest on odseparowane od trakcji kolejowej ekranem drewnianym oraz kompozycjami krzewów o charakterze osłonowym



- 1 – wejście do parku od ul. Centralnej
- 2 – wejście do parku od strony dawnego folwarku
- 3 – mur z tarasem widokowym wybudowany w miejscu dawnego pałacu
- 4 – ozdobna sadzawka na osi głównej
- 5 – staw parkowy
- 6 – aleja lipowa – historyczna oś poprzeczna założenia
- 7 – wyspa z bramą z drzew (dawny labirynt)
- 8 – nowy labirynt
- 9 – plac zabaw dla dzieci

Il. 7 - *Parki i ogrody Wrocławia*, Wyd. Stowarzyszenie „Ogrody Dolnośląskie”, Oficyna Wydawnicza ATUT, Red. L. Chudzyński, R. Wieczorek, Wrocław, 2009 r.

POMNIKI PRZYRODY

- Drzewa okazowe zostały wpisane na listę drzew pomnikowych są to: wiąz szypułkowy (*Ulmus leavis*), rosnący w pobliżu labiryntu, lipa szerokolistna (*Tilia platyphyllos*) i lipa Maksimowicza (*Tilia maximowicziana*) z alei lipowej.

RUNO PARKOWE

- W runie występują zawilce, fiołki i konwalie.

Kierunek spaceru po Parku Brochowskim od kątem kompozycyjnym parku

1. WEJŚCIE DO PARKU widok na osiowe założenie i wschodni kanał układ wodny. Widzimy pierwsze wnętrza krajobrazowe. Za plecami ściana zieleni - wielopiętrowa roślinność osłonowa stanowi bufor od drogi.
2. STAW - główny zbiornik. Roślinność: lipy, kasztanowce, nad brzegiem olsze, śnieguliczki, tawuły.



II. 8 – Staw w parku Brochowskim – główny zbiornik – fot. D. Krop - Andrzejczuk

3. DWIE GŁÓWNE ALEJE wokół osiowego układu.
4. ALEJA DOKOŁA STAWU – uzupełniana kasztanowcami czerwonymi.
5. ALEJA JESIONOWA – jednostronnie + młode kasztanowce
6. POLANA – niewielka polana użytkowa, rekreacyjna – daje poczucie przestrzeni, otwiera widok, następnie go zamyka wydzieleniem piętrowej roślinności (drzewa i krzewy) – jest to celowy zabieg krajobrazowy – wewnątrz jest z trzech stron zamknięte ścianami zieleni, zróżnicowanej gatunkowo i dzięki temu o różnych formach przestrzennych, plastycznych.
7. CIEK WODNY (po drugiej stronie) obsadzony na koronie skarpy cieku szpalerem kasztanowców czerwonych (nawiązanie gatunkowe czyli przestrzennie powtórzenie tych samych form przestrzennych drzew).
8. ROZWIĘLENIE CIEKU – widzimy pętlę cieku z wyspą – rozwiązanie przestrzenne urozmaicające krajobraz – jest to typowy zabieg stosowany w parkach krajobrazowych, podobnie jak swobodne formy układów zieleni, ścieżek itp.
9. KOLEJNA POLANA wraz z zamknięciem widokowym od strony torowiska w formie buforu zieleni.
10. ŁAWKI – zwróćmy uwagę na ich lokalizację – w dobrze zaprojektowanych parkach powinny być one usytuowane w miejscach, gdzie roztaczają się zaplanowane widoki, z odpowiednio dobraną kompozycją, perspektywą – tzw. „okna widokowe”. Ta zasada dotyczy właściwie każdej przestrzeni, nie tylko parkowej.
11. PLAC ZABAW – w przestrzeniach zabytkowych warto zachować umiar w barwach, kolorach, aby dążyć do spójności elementów wyposażenia zarówno w charakterze, formie i materiale, z którego są wykonane.
12. MOSTEK KAMIENNY – widok z niego to główna oś dawnego założenia ukierunkowana wprost na daną lokalizację pałacu (obecnie brama we współczesnym murze)
13. REGULARNA CZĘŚĆ PARKU – na pierwotnej osi głównej z ozdobną SADZAWKĄ. Regularne wnętrza podkreślone są przez formowane żywopłoty grabowe, posadzone trzmieliną. Warto aby w tego typu przestrzeniach stosować roślinność adekwatną do odtwarzanego okresu (historyczne gatunki lub rodzaje). W tym celu przed każdym przystąpieniem do projektu rewaloryzacji wykonuje się KWERENDĘ

HISTORYCZNĄ tj. kwerendę archiwaliów, prace terenowe, liczne analizy, a następnie studium historyczne z wytycznymi konserwatorskimi do odtworzenia zabytku. Warto w procesie rewaloryzacji zadbać o należyte podejście, zgodne ze sztuką konserwatorską, a następnie w przyszłych latach dążyć do zachowania wypracowanych rozwiązań, nie wzbogacać zielenią niehistoryczną, ponieważ traci się walor i charakter zabytkowego założenia.

14. SCHODY - prowadzą do muru z tarasem widokowym, wybudowanym współcześnie w miejscu dawnego pałacu.
15. MUR Z BRAMĄ - brama jest centralnie zakomponowana względem głównej osi pierwotnego założenia. Ciekawy zabieg kompozycyjny. Warto aby teren wyposażać w ławki i elementy użytkowe.



Il. 9 – Mur z bramą powstała w miejscu dawnego pałacu – fot. D. Krop - Andrzejczuk

16. LABIRYNT - kierujemy się na prawo od regularnego układu (stojąc plecami do muru). Znajduje się na terenie dawnych ogrodów użytkowych. Labirynt założony jest na planie prostokąta, o pow. Ok. 2 tys. mkw, powstał z 13 tys. sadzonek grabów. W centrum labiryntu znajduje się posadzony ku pamięci prof. Longina Mardeckiego dąb szypułkowy odm. kolumnowa (*Quercus robur* 'Fastigiata') oraz głaz z wrytym nazwiskiem profesora. Labirynt stanowi dużą atrakcję w parku.



II. 10 – Kamień w centrum współczesnego, istniejącego labiryntu, upamiętniający prof. Longina Majdeckiego, usytuowany pod dębem odm. kolumnowa (*Quercus robur* 'Fastigiata') – fot. D. Krop - Andrzejczuk

17. WYSPA – od labiryntu na prawo przechodzimy przez mostek. Wyspa z BRAMĄ Z DRZEW (dęby szypułkowe) to pozostałość po dawnym labiryncie oraz podkreślenie osi poprzecznej układu założenia. Obecnie wyspa ma kształt gabinetu z grabowymi BOSKIETAMI* (*BOSKIET pojęcie związane głównie z założeniami ogrodowymi w stylu francuskim, w których stanowił podstawowy element obok parterów i gabinetów. W języku francuskim *bosquet* znaczy "gaik", "zagajnik", zaś samo słowo wywodzi się z włoskiego *bosco* oznaczającego grube lub stare drzewo).

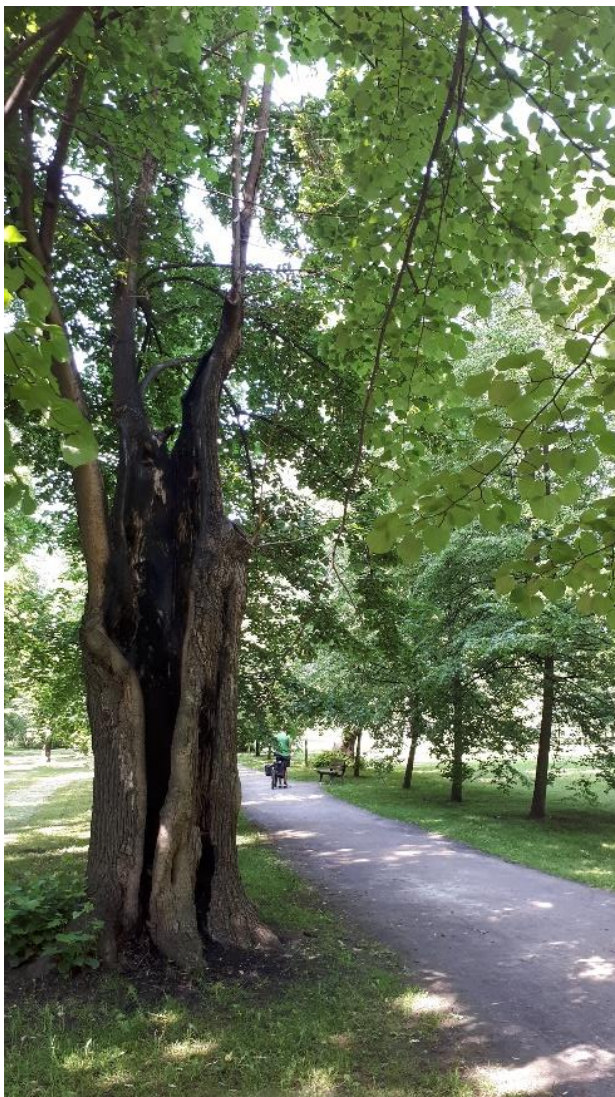


II. 11 – Wyspa z boskietem w Parku Brochowskim we Wrocławiu – fot. D. Krop - Andrzejczuk

18. ALEJA LIPOWA – oś poprzeczna dawnego założenia. Widoczne uzupełnienia luk drzew po dawnych wypadach starych lip. Zaobserwujmy jak radzą sobie w tak gęstej rozstawie młode nasadzenia na tym odcinku alei i jak dalej. Jakie przemyślenia mamy? Walka drzew i konkurencja o światło inaczej przebiega w przypadku gdzie posadzono młode drzewa, jako uzupełnienie luk w alei wśród dużych drzew, a inaczej gdzie na dłuższym odcinku rosną drzewa sadzone w jednym okresie jedno koło drugiego... W przypadku młodych drzew wskazane jest ich formowanie już od młodego wieku, gdzie drobne dolne gałęzie mają teraz zaledwie kilka cm średnicy (unikamy cięć o większej średnicy w przyszłości).
19. CIEK WODNY po prawej stronie – meandruje, a wraz z nim ukształtowane są skupiny krzewów, w równie miękkie formy.
20. POLANA - wykreowane wewnątrz krajobrazowe otoczone grupami dużych drzew, soliterami – grupa trzech dębów szypułkowych (pierwotnie czterech), podchodząc bliżej zobaczymy platany sadzone w kompozycji po trzy – utworzą w przyszłości zrosłodrzewy. Następnie – grupa trzech sosen czarnych. Tuż za nimi grupa trzech dębów czerwonych. To typowe kompozycje o charakterze krajobrazowym, stosowane w parkach angielskich – sadzenie drzew w grupach po trzy sztuki oraz zestawienia gatunkowe pozwalające obserwować zmienność plastyczną w ciągu roku, zestawienia kolorystyczne, przebarwiające się dęby czerwone, zimozielone sosny itp. Tuż obok widoczne kilkudziesięcioletnie platany klonolistne (*Platanus x hispanica*) posadzone wiązkowo – prawdopodobnie aby osiągnąć szybszy przyrost na grubość i efekt wizualny - formę zrosłodrzewu. Widoczne są dwie podobne grupy drzew w tej samej formie rosnące koło siebie.



- II. 12 – platany klonolistne (*Platanus x hispanica*) posadzone wiązkowo – prawdopodobnie aby osiągnąć szybszy przyrost na grubość i efekt wizualny - formę zrosłodrzewu. – fot. D. Krop - Andrzejczuk
21. KONIEC ALEI – wypróchniała i spalona od środka lipa. Ciekawe, że zachowuje nadal żywotność – drzewo dożywia się po dość cienkiej, zewnętrznej ścianie i utrzymuje trzy główne konary.



II. 13 – Wyspa z boskietem w Parku Brochowskim we Wrocławiu – fot. D. Krop - Andrzejczuk

- 22. SYSTEM KORZENIOWY DRZEW przy cieku wodnym – bardzo ciekawie ukształtowane
- 23. CIEK podkreślony poprzez aleję jesionowo – lipową.
- 24. ZMIANA CHARAKTERU PARKU – zwróćmy uwagę jak zmienił się charakter parku od części północnej poprzez środkową aż do południowej – tu podmokły, dziki, naturalistyczny - celowo nie jest on skrupulatnie pielęgnowany, aby zachować dziki charakter.
- 25. MOSTEK – końcowa stacja. Walory przyrodnicze parków – dlaczego bywają one konfliktowe w zabytkowych założeniach parkowych, ogrodowych? Dyskusja.

PARK BIEŃKOWICKI przy ul. Koreańskiej

- Niewielki park (ok. 2,6 ha) we Wrocławiu położony na osiedlu Bieńkowice o charakterze osiedlowym, lokalnym. Tuż za obszarem parku, od strony południowej, przebiega granica Wrocławia, za którą położona jest wieś Iwiny

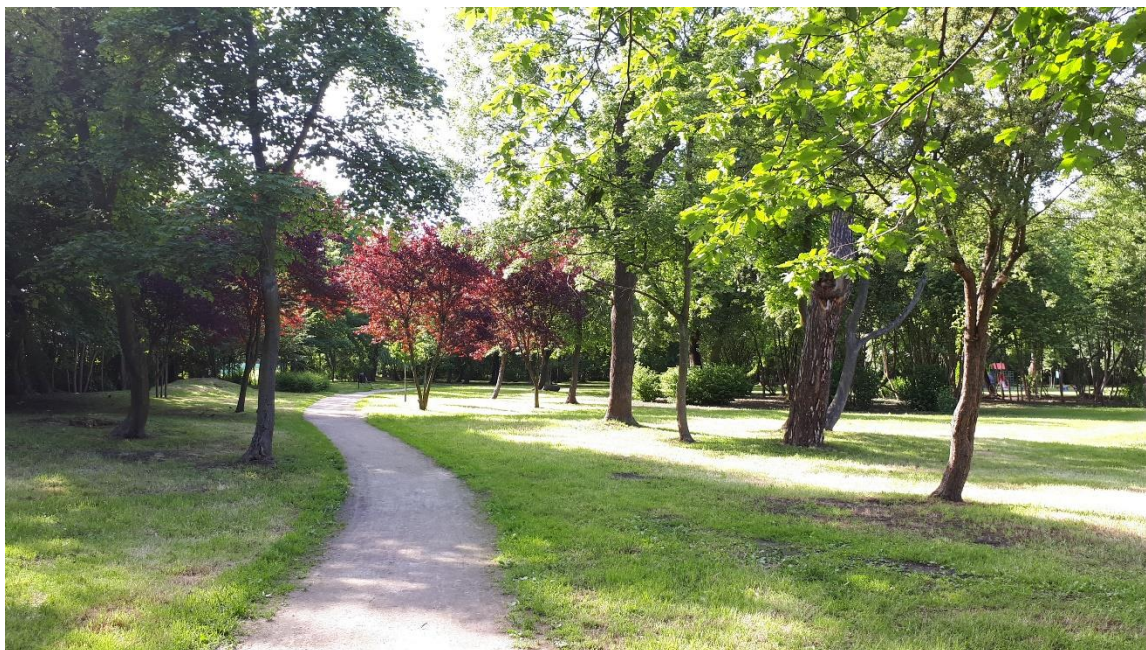
Rys historyczny:

- Nazwa „Park Bieńkowicki” została nadana w 1993 r., ale park został utworzony w 1906-1907 r., w 1908 r. utworzono promenadę z 2 szpalerami kasztanowców, łączącą park z centrum osiedla, ok. 1910

ostatecznie ukształtowano przestrzeń parkową. W latach 70. XX w. podjęto próbę restauracji założenia, jednak w związku z renowacją ulicy wcięto kilkanaście kasztanowców. Park odnowiono w 1010-11 r.

Kompozycja

- Park podzielony jest przez ulicę Koreańska na dwie części. Ulica obsadzona jest młodą aleją z mało znanego wiązowca południowego (*Celtis australis*)
- Park kształtowany jest w stylu krajobrazowym, na wzór parków angielskich.
- Obserwuje się w nim nasadzenia grupowe drzew oraz krzewów w formie zwartych klombów o swobodnej linii. Klomby krzewów kształtowane są w sposób przywodzący na myśl „wyspy wyłaniające się z polan”. Kompozycja parku zakłada uformowanie zieleni wysokiej głównie po obrzeżach parku – zwarty i gęsty układ krzewów (głogi, derenie, jaśminowce, derenie, śnieguliczki) wraz z drzewami (robinia, klon polny, klonem jaworem, lipą drobnolistną i jesionem) wyraźnie ogranicza przestrzeń i podkreśla granice założenia.
- Centralna część parku konstruuje główna polana z kilkoma grupami drzew i krzewów.
- Najstarsze drzewa rosną w części zachodniej: ozdobna wiśnia wonna (*Prunus mahaleb*), dąb szypułkowy (*Quercus robur*), jesion wyniosły (*Fraxinus exelsior*), wiąz szypułkowy (*Ulmus laevis*), topola czarna odm. włoska (*Populus nigra* 'Italica').
- Ciekawe gatunki drzew zasługujące na uwagę: Surmia okazała (*Catalpa speciosa*) o obw. 152 cm, jesion wyniosły w odm. odwróconej (*Fraxinus exelsior* odm. 'Diverdifolia') o obw. 182 cm, forma krzewiasta klonu tatarskiego (*Acer tataricum*) o obw. 175 cm, kilka sosen czarnych (*Pinus nigra*) o obw. ok. 200 cm. Ponadto występują tu: klon polny (*Acer campestre*), gledicja trójcierniowa (*Gleditsia triacanthos*) – stosowana obecnie jako zamiennik za wcześniej występujące robinie akacjowe (*Robinia pseudoacacia*)
- Od strony lwin wejście owalną alejką flankują posadzone śliwy wiśniowe w odm. *Pissardii* (*Prunus cerasifera* 'Pissardii') – stanowią swego rodzaju bramę do parku – są to stosunkowo młode drzewa.
- Polana obsadzona w formie łuki młodymi lipami, które stanowią wewnętrzny szpaler w formie niepełnego „ring-u”, co stanowi ciekawy zabieg kompozycyjny, a także w przyszłości zacieni sąsiedni plac zabaw.
- Po drugiej stronie ulicy park nie ma charakteru użytkowego – nie ma ścieżek, ani wyposażenia terenu, teren ten stanowi teren zieleni towarzyszącej. Występują tam jednak ciekawe gatunki drzew - buki zwyczajne odm. czerwonolistna (*Fagus atropurpurea*).
- Park po stronie pld. wyposażony jest w niewielki plac zabaw oraz ławki i śmietniki.
- Park jest niewielki, ale iście uroczym miejscem, wartym zwiedzenia.

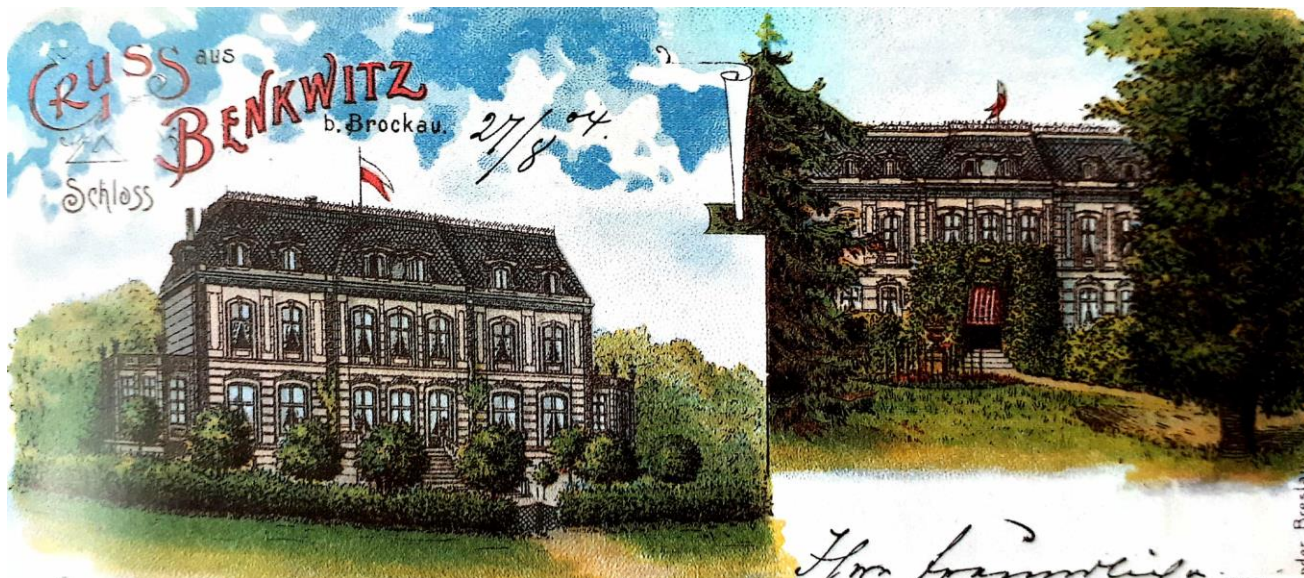


Il. 14 – jedno z wejść do parku z malowniczo krętą alejką – fot. D. Krop - Andrzejczuk

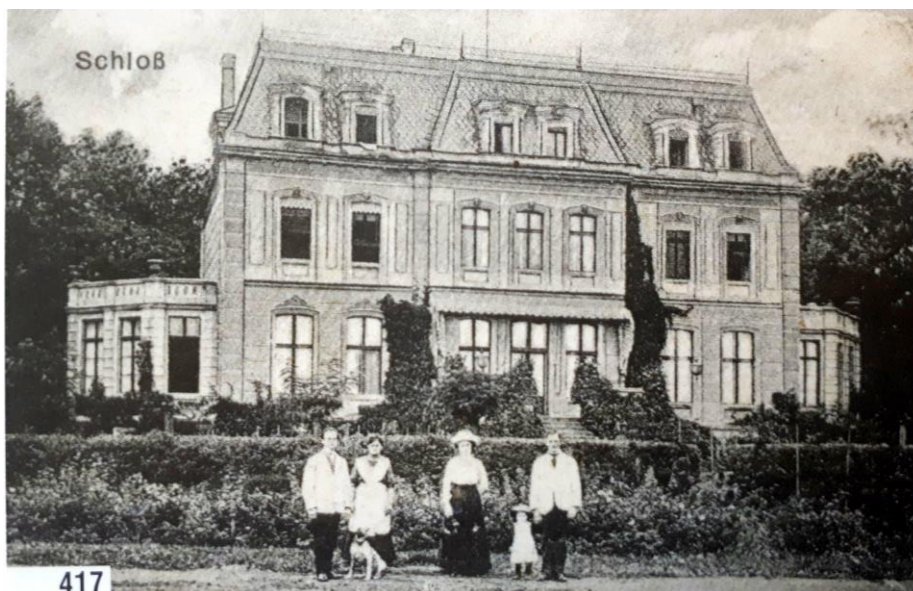
PARK W BIEŃKOWICACH przy ul. Ziemniaczanej

- Bieńkowice należą do najstarszej wsi podwrocławskiej – pierwsze łaciński zapis o nich pochodzi z 1282 r.
- Park przy ul. Ziemniaczanej w Bieńkowicach to dawny zespół pałacowo – parkowym
- Nieistniejący już pałac neobarokowy, zbudowano pod koniec XIX wieku, prawdopodobnie w miejscu dawnej średniowiecznej siedziby szlacheckiej. Pałac, jak podają źródła, był murowany z cegły, na rzucie prostokąta, 2 – kondygnacyjny, z tarasami od Północy i południa, nakryty wysokim, czterospadowym dachem z lukarnami. Od strony zachodniej posiadał 7 osiową fasadę z ryzalitem na osi. Pałac stanowił dominantę architektoniczną w przestrzeni zamykając od zachodu dziedziniec folwarczny.
- Przed 1886 r właścicielem majątku był wrocławski mieszczanin - Salo Schottlander. Po 1945 r. pałac rozebrano, a folwark popadł w ruinę i został wyburzony w 2010 r. z powodu groźby zawalenia.
- Park niestety nie jest wpisany do rejestru zabytków, a szkoda. Jest ciekawym parkiem pod kątem historii i drzewostanu, nosi znamiona parku krajobrazowego - posiada polany, a także oczka wodne. Niegdyś występowała w nim grota, prawdopodobnie o charakterze religijnym, obecnie w jej miejscu usypano górkę.
- Obecny stan parku jest zaniedbany, nieuczcielniona jest jego kompozycja, w niedawnych latach zostały wykonane remonty ścieżek parkowych, natomiast wymaga całościowego, kompleksowego podejścia – niezbędne jest poddanie do rewaloryzacji i upowszechnienia w świadomości społecznej.
- Rewaloryzację parku należy rozpocząć od wykonania kompleksowej inwentaryzacji dendrologicznej oraz projektów gospodarki drzewostanem, kwerendy historycznej, szeregu analiz, m.in. funkcjonalno - przestrzennych, krajobrazowych, dendrochronologicznych, kompozycyjnych, stopnia zachowania historycznego układu, opracowania wniosków z analiz, a także wytycznych do projektu rewaloryzacji. Czyli podejścia jakie powinno być stale utrzymane w parkach o charakterze zabytkowym.

- W parku występują ciekawe gatunki drzew, m.in. to miłorząb japoński (*Ginkgo biloba*), który obecnie pozbawiony przewodników - odradza się z korony odroślowej (wart zobaczenia!) oraz okazały klon jawor (*Acer pseudoplatanus*) oraz o wymiarach godnych pomnika przyrody jesion pospolity (*Fraxinus excelsior*).
- Od ulicy ziemniaczanej, na polanie rekreacyjnej ulokowane są tereny sportowe i plac zabaw.
- W parku zostały zrealizowane nasadzenia w ramach WBO (Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego) – posadzono m.in. klony polne (*Acer campestre*)



II. 15 - Park w dawnej wsi Bieńkowice, otoczenie pałacu, pocztówka, przed 1905 r. (zbiory K. Bykowskiego),
źródło – Leksykon Zieleni Wrocławia, Wyd. Via Nova, Wrocław, 2013, str. 473.



II. 16 - Pałac w dawnej wsi Bińkowice (niezachowany), pocztówka, przed 1914 r. (zbiory K. Byczkowskiego),
źródło – Leksykon Zieleni Wrocławia, Wyd. Via Nova, Wrocław, 2013, str. 468.



II. 17 - Park w dawnej wsi Bieńkowice - widok na staw fot. S. Klimek, źródło – *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Wyd. Via Nova, Wrocław, 2013, str. 473.

Źródła:

1. *Leksykon Zieleni Wrocławia*, Wyd. Via Nova, Wrocław, 2013
2. *Parki i ogrody Wrocławia*, Wyd. Stowarzyszenie „Ogrody Dolnośląskie”, Oficyna Wydawnicza ATUT, Red. L. Chudzyński, R. Wieczorek, Wrocław, 2009 r.
3. *Gazeta Wyborcza*, z dn. 27.07.2009, M.Torz „50 dni dookoła Wrocławia – Bieńkowice”.
4. <http://miejscawewroclawiu.pl/5-malo-znanych-parkow-we-wroclawiu-miejsca-we-wroclawiu/>
5. Spostrzeżenia i fotografie własne autora opracowania.

Opracowanie i prowadzenie:

Dominika Krop – Andrzejczuk
architekt krajobrazu, inspektor nadzoru terenów zieleni
Pracownia Architektury Krajobrazu IKROPKA www.ikropka.eu

Wrocław, 20.05.2018 r.